УДК 37.015.31:316.7
DOI https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2024.1.5

Поплавська Тетяна Миколаївна
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська 26, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0003-2492-8068

ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРЕДМЕТ ФІЛОСОФСЬКОГО АНАЛІЗУ

Мета *статті – філософське осмислення властивостей творчої діяльності особистості.*

Методи дослідження*. Дослідження проводилося із залученням загальнонаукових і спеціальних підходів і методів. Серед них слід відзначити описовий метод, яка використовувався в процесі всього дослідження і системний, який застосовувалася при аналізі феномена творчої особистості в рамках системи художньої діяльності.*

Висновки. *Проблема творчості важлива і актуальна з багатьох причин. Перш за все тому, що творчість – масштабна тема. Вивчати її необхідно для того, щоб навчитися краще розуміти механізми людського і суспільного розвитку. Є два питання, які необхідно розглянути при обговоренні творчості. Перше – проблема джерел творчості. Друге – проблема механізмів, тобто в яких умовах відбувається творчість, як вона виникає, що являє собою творчий акт, як людина створює щось нове, чого раніше не існувало.*

Творчість можна визначити як специфічно активне, спрямоване на отримання оригінального результату, відтворення суб'єктом за допомогою використовуваних засобів того чи іншого фрагменту об'єктивної або суб'єктивної дійсності, обраної ним в якості суб'єкта творчості. Якщо мова йде про художню творчість, відтворення фрагмента дійсності здійснюється з метою виявлення нових естетичних цінностей і орієнтирів, а також засобами, специфічними для даного виду творчості.

У науковій творчості це відтворення спрямоване на пізнання, відкриття нових явищ, їх обґрунтування. Творчий процес заздалегідь не обумовлений, він

формується вже в ході самої пошукової діяльності. Творчість можна представити як діяльність в проблемних ситуаціях, діяльність, пов'язану з вирішенням нестандартних, оригінальних завдань і проблем.

Ключові слова: *творчість, особистість, творча діяльність, художня творчість.*

Наше суспільство стрімко розвивається, умови праці та запити суспільства вимагають від сучасних людей бути активними та творчими особистостями. Цей тип особистості здатний самостійно управляти власною поведінкою, визначати перспективи свого розвитку.

У психології існує два основних погляди на творчу особистість. Згідно з першою, креативність або креативність в якійсь мірі притаманна кожній психічно здоровій людині. Уміння творити, реалізовувати свої творчі схильності, незалежно від того, геній людина своєї справи або просто майстер, ось що робить нас психічно нормальними [1].

Прихильники другої точки зору вважають, що не кожна людина є творчою особистістю або творцем. У визнанні творчих здібностей велику увагу, крім спонтанності процесу, приділяють цінності нового творіння. При цьому результат повинен бути універсально значущим, але його масштаб може бути різним. Особливістю творчої особистості є сильна потреба в творчості [2].

Філософське знання про особистість не тільки не відкидає знання психологічне, а й багато в чому спирається на нього, тому важливо сформулювати загальний для цих двох наук погляд на проблему творчої особистості та її схильності до творчої діяльності.

Мета статті – філософське осмислення властивостей творчої діяльності особистості.

Результати. Термін «творчість» вказує як на діяльність індивіда, так і на створені ним цінності, які з фактів його особистої долі стають фактами культури. Творчість – це діяльність, в якій створюються якісно нові духовні і матеріальні цінності або результат створення чогось об'єктивно нового.

В історії культури існує кілька трактувань значення цього поняття. Воно пов'язане з виконанням різних видів діяльності, таких як генерація, проектування, упорядкування, управління, наслідування і т. д. Ці заходи складають основу широкого розуміння сенсу творчості, про який говорив Платон в «Бенкеті». «Творчість, – зазначав він, – поняття широке. Все, що викликає перехід від небуття до буття, є творчість, а, отже, створення будь-яких творів мистецтва і ремесла можна назвати творчістю, а всіх їх авторів – творцями» [3, с. 16].

Давньогрецькі філософи пов'язували процес творчості з моральним вдосконаленням людини, його просуванням по шляху до пізнання, до вищого філософськи мудрого споглядання світу (Сократ, Платон, Аристотель). В середні віки релігійний світогляд сповідував теоцентризм, вважал тільки божественне творіння світу, бачил в ньому вольовий акт, що пробуджує буття від небуття. Августин і в людській особі, і в її творчісті бачив волю Божу, втілену в історично значущих явищах.

В епоху Відродження творчість вже є ділом не Бога, а людини, і трактується як художня творчість, суть якої полягає у відображенні величі людини як такої, носія розуму і творчості. У цей час виникає культ генія, інтерес до самого акту творчості, який розглядається як діяльність людини по створенню чогось нового в навколишній дійсності і у розвитку себе, своїх людських якостей. Творчість в цю епоху була пов'язана з принципами антропоцентризму і гуманізму, вираженими переважно в мистецтві. Творчість розумілася як суб'єктивний процес самовдосконалення, вираження людських ідеалів в мистецтві.

З розвитком філософської гносеології, теорії пізнання в німецькій класичній філософії, смисл поняття творчості І. Кант і Г. Гегель пов'язують з формами прояву свідомості, пізнання, розумової діяльності людей. Витоки творчості І. Кант бачив у «здатності душі ... уявляти і міркувати [4, с. 334].

Кант розглядав уяву як якусь чуттєву інтуїцію, поєднуючи її з діяльністю розуму, навчанням, майстерністю. Він також зводив творчий процес до ірраціональної інтуїції, яка не піддається науковому поясненню. «Геній, – зазначав він, – не може описати і науково показати, як він створює свою роботу; в якості природи, він дає правило; і тому автор твору, якому він зобов'язаний своїм генієм, сам не знає, як у нього є ідеї для неї, і не в його силах винайти їх довільно або за планом, і повідомити їх іншим у таких заповідях, які зробили б інших здатними створювати подібні твори» [4, с. 323–324].

Гегель також стверджував примат суб'єктивної природи творчості. «Щоб мати можливість творити, спираючись на свою суб'єктивність, ... Щоб створити вільне, ціле, яке зовні не здається обмеженим, – писав він, – поет повинен відчувати себе вільним від практичних або інших пут і вільно піднятися над ними, спостерігаючи за внутрішнім і зовнішнім життям» [5, с. 192]. Художній твір за Гегелем – це «феномен, народжений і відроджений на грунті духу» [5, с. 8]; Це «розкіш духу», бо тільки в мистецтві дух людини може здійснювати свободу [5, с. 11].

Абсолютно нова тенденція в розумінні сенсу творчості виникає у С. Фрейда, який трактував його як «повернення інстинкту». Він повторює ідеї ірраціоналізму в трактуванні сенсу творчості, але не як надприродного, а як підсвідомого процесу. Фрейд стверджував, що початковим рівнем психіки індивіда є несвідоме, його ерогенні і тонатні комплекси, їх енергія в певних ситуаціях сублімується в творчі потенції позитивного або негативного характеру. Механізм сублімації замінює розуміння сутності творчості в його вченні [6, с. 229].

Особливістю української філософії творчості завжди було осмислення, в якому образне превалювало над логічним, чуттєве над концептуальним. Найвідоміший філософ XX століття з усіх народжених в Україні, найбільший представник епохи релігійно-філософського відродження, письменник і есеїст неймовірного літературного таланту, М. О. Бердяєв зробив проблеми творчості центральними в своїй філософії.

В одному зі своїх листів до А. Білого він визначає «творчість як абсолютне самобутнє творіння людиною небувалого, ... одкровення людської природи» [7, с. 230]. Творчість трактується Н. А. Бердяєвим в християнсько-релігійному аспекті. Воно ототожнюється з Божим провидінням. Людина визнана суб'єктом творчості, але Бог наділив її цією здатністю. Творчість, на думку Н. А. Бердяєва, не визначається існуючою реальністю; Інакше не було б справжньої творчості, створення речей і явищ, яких не існує в теперішній реальності – і не тільки насправді, але і потенційно, у вигляді якоїсь тенденції, яка все ще зароджується. Завдяки дару творчої свободи людина покликана принести у світ, створений Всевишнім, те, що не містилося в первісному божественному задумі. Творчі можливості особистості істотно обмежені божественним передбаченням – такий наслідок цих міркувань Бердяєва. Бог не знає і не хоче знати наперед, до чого призведе творча діяльність людини і людства [8].

Творчість невіддільна від свободи. Це не вимога і право людини, а вимога Бога від людини. Творча свобода, вільна сила відкривати себе в творчості притаманна людині як печатка її богоподібності, як знак образу Творця – така теургічна лексика Н. А. Бердяєва [8; 330]. Бачачи сенс людської творчості в «Промислі Божому», в прориві в інший світ через потворність «світу цього», М. О. Бердяєв тим самим містифікує цей процес, надає йому ірраціональний характер, що міститься як в самому процесі творчості, так і в його прямому призначенні.

Отже, основний сенс поняття творчості полягає не в будь-якій діяльності, а в особливій діяльності по створенню нового предмета, явища, процесу. Ця діяльність і її результат набувають інший характер, ніж звичайна репродуктивна діяльність людей

Головним критерієм, який допомагає розмежувати творчість і виробництво, є унікальність і неповторність кінцевого результату. При повторному створенні тих же умов тільки автор може отримати точно такий же результат, але ніхто інший. Це пов'язано з тим, що в процесі створення автор вкладає у вихідний матеріал деякі свої можливості, які не можна прирівняти до простих трудових операцій або логічним висновкам. Саме ця особливість надає необхідну цінність продуктам творчості в порівнянні з результатами виробничої діяльності людини.

Як бачимо, наявні в літературі визначення творчості хоч і істотно відрізняються, проте дозволяють виявити деякі загальні підстави. Це, перш за все, якісна новизна кінцевого продукту творчого акту. По-друге, безпосередня відсутність цієї якості в початкових передумовах творчості. По-третє, не можна не бачити, що будь-який творчий акт містить інтелектуальний пошук, є продуктом своєрідної гри внутрішніх інтелектуальних сил суб'єкта творчості, творчої особливості.

Більшість авторів визнають, що творча особистість – це особистість, яка має високий рівень знань, у якої є прагнення до чогось, чого раніше не створювалося. Для творчої особистості творча діяльність стає життєвою потребою, в той же час для такої особистості найбільш характерним є творчий стиль поведінки. Основним показником творчої особистості є наявність творчих здібностей, які розглядаються як індивідуально-психологічні здібності людини, що відповідають вимогам творчої діяльності, і є умовою її реалізації.

Творчість пов'язана зі створенням нового унікального продукту. Велике значення для усвідомлення особливостей творчої особистості має формування розумових дій, оскільки творчості в чистому вигляді не існує, творча діяльність увібрала в себе безліч технічних компонентів, при роботі з якими необхідно докладати розумових зусиль. Поглиблення психологічних особливостей розумового процесу полягає в тому, щоб вказати, що зміні «понятійних характеристик об'єктів» часто передують змінам емоційних оцінок і оперативних значень, що словесно сформульовані знання про об'єкт не обов'язково мають характер понять в строгому сенсі слова.

Розвиток емоційної сфери також має свої особливості у творчих людей. Співвідносячи класичну схему творчого процесу – підготовку, дозрівання, натхнення, перевірку з дослідженнями в психології мислення, навіть з певною умовністю, можна відзначити, що більш детально, ніж дозрівання і натхнення, вивчені такі ланки процесу, як підготовка і перевірка.

Також необхідно звернути увагу на другу і третю ланку. При вивченні «натхнення» стає можливим вивчення умов виникнення і функціонування емоційних оцінок, що виникають при

вирішенні психічних завдань. Ряд дослідників показали, що діяльність вченого завжди опосередковується категоріальною структурою науки, яка розвивається за певними законами, незалежними від людини, але в той же час існує припущення про протиставлення «суб'єктивно-пережитого» і «об'єктивно-активного» плану, яке можна дорікнути за епіфеноменолістичну інтерпретацію «переживань» або, іншими словами, функцій емоційно-афективної сфери [2].

В цілому вчені, що займаються дослідженнями на цю тему, диференціювали наступні риси творчої особистості: свобода і широта думки, схильність до ризику; Фантазії; чітке бачення проблеми; розвинені розумові здібності; вміння виявляти протиріччя; вміння скористатися набутим досвідом і знаннями в нових ситуаціях; незалежність; гнучкість мислення; розвинена здатність до самоврядування; альтернативність. Можна уявити ще деякі особливості творчої особистості: виникнення спрямованого інтересу до певної галузі знань, часто з дитинства; високий рівень працездатності; підпорядкування творчій мотивації; наполегливість, цілеспрямованість; пристрасть до роботи.

Одними з головних якостей творчої особистості можна вважати прагнення індивіда до оригінальності, заперечення буденності, захопленість певним видом роботи, високий рівень знань, вміння аналізувати явища і порівнювати їх, схематичність і самостійність роботи, порівняно швидке і легке засвоєння теоретичних і практичних знань.

Таким чином, можна уявити деякі загальні і деякі характерні риси творчої особистості: людина завжди наділена свободою вибору, вона може вибирати цілі і наміри, має можливість підбирати розумові операції і дії, які виконує. Саме завдяки цій свободі людина стає істотею, здатною творити.

Людина-творець сама є головною причиною своєї поведінки. Перш за все, вона є самоврядною системою – це те, що змушує її діяти, знаходиться в неї самої, а не в середовищі, в суб'єкті, а не в об'єкті. Як творець така людина стає унікальною особистістю: зовнішня мотивація або спонтанні думки сильно впливають на її вчинки, на те, до чого вона буде прагнути, та від чого буде уникати. Головною рушійною силою в даному випадку є необхідність підтвердження самоцінності або, іншими словами, губристична потреба. ЇЇ задоволення в основному обумовлено здійсненням творчих і експансивних трансгресій через створення нових форм або руйнування старих. Людина-творець налаштована на внутрішній і зовнішній розвиток. Трансгресії допомагають їй у цьому, формуючи її особистість, а також збагачуючи культуру суспільства.

Звертає увагу той факт, що, якщо особистість у її філософсько-психологічному висвітленні категорія є досить вивченою, то особистість художника досліджена на типологічному рівні значно менша. Саме тому це дослідження треба доповнити аналізом визначення художнього таланту та його критеріїв. Варто відзначити, що методологічні засади вивчення художньої творчості не вичерпуються психологією художньої творчості, хоча багато в чому нею визначаються. Так, К. Г. Юнг називав «таємницю» творчого начала (як і таємницю свободи волі) трансцендентною, стверджуючи, що «творча особистість – це загадка, до якої можна, щоправда, шукати відгадку за допомогою безлічі різних способів, але завжди безуспішно» [9, с. 108].

Ці «невдалі спроби» дослідники творчої особистості, художньої творчості розвивають постійно. Вражає те, що К. Г. Юнг добре усвідомлює можливість психології як науки про біологічно детерміновані процеси, яка може «внести лише скромний внесок» у вивчення «основної проблеми художньої творчості, у розкриття таємниці творчого началу. Тим не менш, предметом психології в її навіть традиційній якості К. Г. Юнг бачить сам процес художньої творчості, у той час як «мистецтво як таке – предмет виключно естетико-художнього розгляду, але не психологічного» [9, с. 53].

Висновки. Дослідження феномена креативності і феномена творчої особистості дає нам основу для визначення як самої творчості, так і особливостей творчої особистості.

Творчість – це специфічна пошуково-моделююча діяльність, яка підказана протиріччями життя і вимогами самореалізації індивідів, яка об'єктивована і спрямована своїми творчими здібностями або на оновлення існуючих предметів і явищ, або на створення нових, ще не існуючих.

Творчість як діяльність окремої людини або групи людей має свої проблемні ситуації, правила, які виходять за рамки цього визначення, але необхідні для його реалізації. Одним з початкових таких правил, усталених вимог є необхідність суспільного визнання і значимість створювання нового. Нове може служити не тільки своєму творцеві. Воно визнається тільки в суспільстві. Тільки об'єктивізуючись в соціальні форми і отримуючи статус загальної значущості, корисності для суспільства, людей, їх практичного життя, процес творчості виступає загальновизнаним процесом створення чогось нового. Початковими критеріями творчості є не тільки новизна, але і суспільне визнання, практична значимість нового. Отримуючи статус загальнозначущого, нове виступає як джерело оновлення людей, суспільства, соціально-історичного прогресу людства.

Творчу особистість можна визначити за такими ознаками як: допитливість, зосередженість, висока здатність до адаптації, незалежність, енергійність, гумор, грайливість, схильність до ризику, інтерес до таємничого та складного, прагнення фантазувати, мрійливість, винахідливість, нетерпимість до нудного. Внутрішня психічна можливість розвитку особистості, внутрішня енергія, спрямована на творче самоствердження.

Творчість є однією з цілей розвитку особистості та може бути пов'язаною з такими категоріями, як самоактуалізація, самовдосконалення, самовираження, вона є цілісним утворенням і не обмежується такими аспектами функціонування психіки людини, як: образний, логічний, поведінковий та ін., а проявляється на всіх рівнях психологічної активності людини.

Творчості притаманні синергетичні риси, тому творча людина виявляє феномен творчої багатомірності, коли окремий талант людини складається із суми її талантів. Творчі люди характеризуються амбівалентними, взаємовиключними особливостями, наприклад, вони проявляють себе як одночасно екстраверти та інтроверти; вони скромні та горді одночасно; вони проявляють одночасно бунтарський дух та консерватизм.

В цілому слідує, що творча особистість – це цілісна людська індивідуальність, яка виявляє розвинені творчі здібності, творчу мотивацію, творчі вміння, що забезпечують їй здатність породжувати якісно нові матеріали, технології та духовні цінності, що в більшій чи меншій мірі змінюють на краще її життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Годфруа, Ж. Психологія. Вид-во у 2 т. Київ.: Наука, 2002. Т. 1. С. 435–442.
2. Пономарьов Я.А. Психологія творчості. Київ.: Академія, 2008. 296 с
3. Платон. Бенкет. Платон. Збірник творів у 3.т. Т. 2. Київ., «Либідь» 2020.
4. Кант І. Критика здатності судження . Збірник праць.: У 6 т. Т. 5. Київ., 2016.
5. Гегель Ґ.В.Ф., Естетика. У чотирьох томах.1968–1973. Вид-во: «Мистецтво». Т. 1. 312 с.
6. Фрейд З. Художник і фантазія. К.: Наукова думка, 2005. 400 с
7. Бердяєв Н. А. Творчість і об'єктивація. Харків.: Наука, 2000. 304 с.
8. Бердяєв Н. А. Значення творчості. Вид-во: ФОЛІО, 2006.414 с.
9. Юнг К.-Г. Про зв'язок аналітичної психології з поетичною і художньою творчістю // Хрестоматія з психології художньої творчості/ ред.-сост. О. Л. Гройсман. 2-е изд. Київ.: Магістр, 2018. С. 158–172.

REFERENCES

1. Hodfrua, Z.H. Psykholohiya. Vyd-vo u 2 t. Kyyiv.: Nauka.2002. [Godefroy, J. Psychology. Edition in 2 volumes.]
2. Ponomar′ov Y..A. Psykholohiya tvorchosti. Kyyiv.: Akademiya, 2008. [Ponomaryov Y.A. Psychology of creativity. Kyiv.: Academy].
3. Platon. Pyr. Platon. Zbirnyk tvoriv u 3.t T.1. Kyiv.”Lybid’. [Plato. Feast. Plato. Collection of works in 3. vol]
4. Kant I. Krytyka zdatnisti sudzhennya . Zbirnyk prats′.: U 6 t. T. 5. Kyiv.”Lybid’. 2016. [Kant I. Critique of the ability to judge. Collection of works: In 6 vols. Vol. 5].
5. Hehel′ G.V.F., Estetyka. u chotyr′okh tomakh. 1968–1973. Vyd-vo: «Mystetstvo». T. 1 [. G.V.F. Hegel, Aesthetics. In four volumes. 1968–1973. Issue: "Art". V.1].

6. Freyd Z. Khudozhnyk i fantaziya. K.: Naukova dumka,2005. [Freud Z. Artist and fantasy. K.: Scientific opinion].

7. Berdyayev N. A. Tvorchist′ i ob'yektyvatsiya. Kharkiv.: Nauka,2000. [Berdyaev N. A. Creativity and objectification. Kharkiv.: Nauka].

8. Berdyayev N. A. Znachennya tvorchosti. Vyd-vo: Folio.2004.[Berdyaev N. A. The meaning of creativity. Type: Folio].

9. Yunh K.-H. Pro zv'yazok analitychnoyi psykholohiyi z poetychnoyu i khudozhn′oyu tvorchistyu // Khrestomatiya z psykholohiyi khudozhn′oyi tvorchosti/ red.-sost. O. L. Hroysman. 2-e yzd. Kyyiv.: Mahistr,2018. [Jung K.-G. About the connection of analytical psychology with poetic and artistic creativity // Textbook of the psychology of artistic creativity/ editor-in-chief. O. L. Groysman. 2nd ed. Kyiv.: Magister].

Poplavska Tetiana Mykolaivna
Candidate of Philosophical Sciences,
Associate at the Department of philosophy, sociology and management of socio-cultural activity
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
26, Staroportofrankivska str., Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0003-2492-8068

CREATIVE ACTIVITY OF THE INDIVIDUAL AS A SUBJECT OF PHILOSOPHICAL ANALYSIS

The purpose *of the article is to philosophically comprehend the properties of the creative activity of the individual.*

Research methods. The study was conducted with the involvement of general scientific and special approaches and methods. Among them, it is necessary to note the descriptive method, which was used in the process of the entire study, and the systematic, which was used in the analysis of the phenomenon of a creative personality within the framework of the system of artistic activity.

Conclusions*. The problem of creativity is important and relevant for many reasons. First of all, because creativity is a large-scale topic. It is necessary to study it in order to learn to better understand the mechanisms of human and social development. There are two questions that need to be considered when discussing creativity. The first is the problem of the sources of creativity. The second is the problem of mechanisms, that is, in what conditions creativity occurs, how it arises, what constitutes a creative act, how a person creates something new that did not exist before.*

Creativity can be defined as specifically active, aimed at obtaining an original result, reproduction by the subject with the help of the means used of this or that fragment of objective or subjective reality, chosen by him as the subject of creativity. If we are talking about artistic creativity, the reproduction of a fragment of reality is carried out in order to identify new aesthetic values and guidelines, as well as by means specific to this type of creativity.

In scientific creativity, this reproduction is aimed at cognition, discovery of new phenomena, and their justification. The creative process is not predetermined, it

It is formed already in the course of the search activity itself. Creativity can be represented as an activity in problem situations, an activity related to the solution of non-standard, original tasks and problems.

Key words: *creativity, personality, creative activity, artistic creativity.*